

UNIVERZITA PALACKÉHO

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra historie

Ilona Půlpánová

**Pohled anglické šlechtičny na střední Evropu v 1. polovině 18. století -
korespondence lady Mary Wortley Montagu**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.

Olomouc 2015

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci, 13. 8. 2015

Podpis:

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí práce doc. Mgr. Radmile Prchal Pavlíčkové, Ph.D. za odborné vedení, příjemnou spolupráci a velmi cenné rady, které pomohly vzniku této bakalářské diplomové práce. Dále bych chtěla též poděkovat Mgr. Haně Ferencové za užitečné podněty a inspiraci.

OBSAH

ÚVOD	2
1 Stručný životopis lady Mary Wortley Montagu.....	8
2 Ženy a cestování v raném novověku	10
3 Cesty lady Mary Montagu po městech Svaté říše římské národa německého ...	14
3.1 Kolín	16
3.2 Norimberk	18
3.3 Řezno	20
3.4 Vídeň	21
3.5 Praha	28
3.6 Drážďany	30
3.7 Lipsko	32
3.8 Braunschweig	33
3.9 Hanover	34
3.10 Blankenburg	37
ZÁVĚR	38
Resumé.....	40
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	41
Prameny.....	41
Literatura	42

ÚVOD

Bakalářská diplomová práce je zaměřena na dojmy a reflexe anglické šlechtičny lady Mary Wortley Montagu z cest po střední Evropě. Na cestě do Constantinopole se svým manželem, britským velvyslancem Edwardem Wortleym Montagu, strávila lady Mary přibližně dva roky. Mezi lety 1716 až 1718 přebývala také ve městech habsburské monarchie, kde si pravidelně zapisovala své dojmy do deníku, z něž později vzniklo mnoho dopisů adresovaných jejím příbuzným a přátelům. Díky svému urozenému původu a vysokému společenskému postavení měla možnost navštívit panovnické dvory v těchto městech. Ve svých dopisech popisuje podobu měst, uvádí své dojmy ze setkání se šlechtici a popisuje jejich zvyky i tradice. Všimá si i drobných detailů a ve svých soukromých dopisech je přátelům popisuje bez jakékoliv formálnosti tak, jak jí přišly na mysl.

Jakých věcí si lady Mary Montagu všimá a proč? Jak vnímá odlišnou kulturu a tradice v habsburské říši? Cílem této práce je podat komplexní obraz dojmů této anglické šlechtičny z cest po městech Svaté říše římské národa německého. Téma této práce je zaměřeno pouze na její korespondenci ze středoevropských měst, nikoliv na její působení v Osmanské říši. Dopisy z Konstantinopole jsou jako téma mnohem více zpracované než korespondence z cest po střední Evropě.¹

Dalším záměrem této práce je vyzdvihnout rozdíly mezi anglickými a středoevropskými tradicemi, náboženskými zvyky či způsoby odívání, které plynou z odlišného kulturního a náboženského zázemí. Dojmy lady Mary Montagu jsou zasazeny do kontextu historických událostí, jež se tehdy odehrávaly ve střední Evropě. Během tvorby této bakalářské práce je použita tedy nejen metoda analytická (chronologické rozebírání historického pramene – korespondence lady Montagu), ale i metoda komparační.

¹ SECOR, Anna: *Orientalism, gender and class in Lady Mary Wortley Montagu's Turkish Embassy Letters*. *Cultural Geographies*, 1999, č. 6, s. 375-398; FERNEA, Elizabeth Warnock: *An Early Ethnographer of Middle Eastern Women: Lady Mary Wortley Montagu (1689-1762)*. *Journal of Near Eastern Studies*, 1981, č. 40, s. 329-338; KIETZMAN, Mary: *Montagu's Turkish Embassy Letters and Cultural Dislocation*. *Studies in English Literature 1500-1900*, č. 38, s. 537-551; MELMAN, Billie: *Women's Orients: English Women and the Middle East, 1718-1918*. University of Michigan Press 1992, etc.

Již v průběhu 19. století se v rámci britské historiografie objevilo několik titulů zabývajících se životem a dopisy lady Mary Montagu, ze kterých čerpá první kapitola obecné informace o jejím životě – například esej “*Biographical Anecdotes of Lady Mary Wortley Montagu*” in *The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu* (lady Louisa Stuart). Na počátku 20. století vyšlo několik dalších titulů zabývajících se touto tematikou – v roce 1907 *Lady Mary Wortley Montagu and her Times*, ve které britský spisovatel a kritik George Paston představil mnoho dalších doposud nepublikovaných dopisů a také její detailní životopis. V roce 1925 se objevilo biografické dílo Lewise Mellvila *Lady Mary Wortley Montagu, Her Life and Letters (1689-1762)* a o tři roky později dílo podobného charakteru *Portrait of Lady Mary Wortley Montagu* (Iris Barry). V roce 1956 vyšla další publikace dokumentující život lady Mary Montagu - *The Life of Lady Mary Wortley Montagu*, jehož autor Robert Halsband mezi lety 1965-1987 vydal postupně také třídílnou edici díla lady Mary s názvem - *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu*. První díl vydaný roku 1965 shrnuje dopisy lady Mary z období mezi lety 1708-1720, druhý díl poprvé publikovaný roku 1966 pokrývá dopisy z let 1721-1751 a poslední svazek editované korespondence z roku 1967 prezentuje její dopisy z let 1752-1762. Nejnovější edice korespondence lady Mary vyšla pod vedením Clara Branta v roce 1992 – *Mary Wortley Montagu – Letters*.²

Nedílnou součástí této bakalářské práce je i téma ženy a cestování v raném novověku, jemuž je zasvěcena druhá obecnější kapitola (s názvem lady Mary Montagu – žena cestovatelka). Informace vyskytující se v této kapitole vycházejí nejen ze samotné korespondence lady Montagu, ale i z titulů zahraniční a české odborné literatury. Každá další kapitola se věnuje popisu jednotlivých měst habsburské monarchie, v nichž lady Montagu působila. Jsou zde zachyceny její dojmy z památek, místní společnosti a způsob, jakým vnímá jejich odlišné zvyky a styl oblékání.

² PASTON, George: *Lady Mary Wortley Montagu and her Times*. London 1907; BARRY, Iris: *Portrait of Lady Mary Wortley Montagu*. Indianapolis 1928; MELVILLE, Lewis: *Lady Mary Wortley Montagu, Her Life and Letters (1689-1762)*. In: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/10590/pg10590.html> [cit. 28. 1. 2015]; HALSBAND, Robert: *The Life of Lady Mary Wortley Montagu*. Oxford 1956; WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a HALSBAND, Robert (ed.): *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu I-III*. Oxford 1980; WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a BRANT, Clare (ed.): *Letters*. London 1992.

Informace v kapitole o cestování jsou čerpány z některých titulů zahraniční odborné literatury. V seznamu použité literatury se objevuje například: *British Travel Writers in Europe 1750-1800* (Katherine Turner), *English Travel Writing from Pilgrimages to Postcolonial Explorations* (Barbara Korte), *Across New Worlds: Nineteenth-Century Women Travellers and Their Writings* (Shirley Foster) nebo *A Vindication of the Rights of Woman* (Mary Wollstonecraft). Česká odborná literatura o cestování v raném novověku je zastoupena tituly: *Šlechtic na cestách v 16.-18. století* (především informacemi z příspěvku Iva Cermana *Cesty za osvěcením. Úloha cestování v osvěcenské antropologii*). Sborník příspěvků na téma „Prameny k dějinám šlechtického cestování, 1550-1800“ editoval Jiří Kubeš, historik působící na pardubické univerzitě, který se dlouhodobě zabývá tematikou cestování v raném novověku. Další informace o cestování pochází z knihy *Člověk českého raného novověku* (zejména z kapitoly *Cestovatel* od Mileny Lenderové, shrnující obecné poznatky o vývoji cestování v historii).³

Korespondence lady Mary Montagu vyšla v zahraničí v několika edičních řadách. Během svého života se sama autorka nikdy neodhodlala k publikování svých dopisů, přála si totiž, aby byly vydány až po její smrti.⁴ Když roku 1762 zemřela, její dopisy znalo pouze několik nejbližších přátel. Poprvé byly dopisy zveřejněny v roce 1763 krátce po smrti autorky. Dílo získalo okamžitě velký ohlas, bylo přeloženo do němčiny i francouzštiny a bylo vydáno znovu také v Rotterdamu a Lipsku. Osvícenská Evropa v druhé polovině 18. století jen prahla po exotické kultuře Orientu a obdivné postřehy a poznatky lady Mary Montagu se staly hitem.⁵

Snaha vydat kompletní dílo lady Mary Montagu se objevila zejména ze strany jejích potomků. V roce 1803 vyšla pětidílná edice s názvem *The Works of the Right Honourable Lady Mary Wortley Montagu, including her*

³ TURNER, Katherine: *British travel writers in Europe 1750-1800: Authorship, Gender and National Identity*. Aldershot 2001; KORTE, Barbara: *English Travel Writing from Pilgrimages to Postcolonial Explorations*. New York 2000; FOSTER, Shirley: *Across New Worlds: Nineteenth-Century Women Travellers and Their Writings*. New York 1990; WOLLSTONECRAFT, Mary: *A Vindication of the Rights of Woman*. Boston 1792; CERMAN, Ivo: *Cesty za osvěcením. Úloha cestování v osvěcenské antropologii*. In: KUBEŠ, Jiří (ed.): *Šlechtic na cestách v 16.-18. století*. Pardubice 2007; LENDEROVÁ, Milena: *Cestovatel*. In: BŮŽEK, Václav (ed.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 240.

⁴ TURNER, Katherine: *c.d.*, s. 154 an.

⁵ VLNAS, Vít: *Ztracené ráje orientu*. Dějiny a současnost, 2005, č. 10. In: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2005/10/ztracene-raje-orientu/> [cit. 14. 7. 2015].

Correspondence, Poems and Essays, published, by permission, from her genuine papers pod vedením Jamese Dallawaye.⁶ V roce 1817 byla tato edice obohacena o několik dopisů adresovaných paní Hewitové.

Další edice vyšla v roce 1837 pod vedením právníka lady Mary Montagu lorda Wharnciffa.⁷ Editor měl k dispozici originální rukopis své prababičky a mohl ho tak porovnat s první Dallowayovou edicí. Zjistil, že James Dalloway úplně vynechal několik dopisů, z některých zase vypustil pasáže a určitá jména uvedených osobností zůžil pouze na iniciály. Lord Wharnciffe všechny tyto nedostatky opravil – přidal vynechané dopisy, doplnil vymazané pasáže a celá jména zmíněných osobností s argumentem, že není potřeba zatajovat jména těch, kteří už jsou dávno po smrti.⁸

Stěžejním pramenem této práce je dvoudílná edice z roku 1861 s názvem *The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu*⁹, která z velké části vychází z revidované edice Lorda Wharnciffa. Tato v pořadí již třetí edice shromažďující dílo lady Mary Montagu – tedy především její korespondenci – obsahuje díky Williamu M. Thomasovi další úryvky a korekce, které vycházejí z původního rukopisu. Edice je z největší části tvořena dopisy adresovanými paní (později lady) Hewitové, korespondencí s Anne Wortley, sestrou Edwarda Wortleyho, a také s jejím samotným manželem. Dále zahrnuje několik dopisů s hraběnkou z Bristolu, s paní Smithovou a dále také korespondenci s významným anglickým básníkem Alexanderem Popem. Tato edice poté vyšla znovu v roce 1887.

Roku 1911 vyšla edice obsahující výběr některých dopisů lady Mary Montagu i v českém prostoru pod názvem *Dojmy evropské a turecké*. Zasloužil se

⁶ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a DALLAWAY, James (ed.): *The Works of the Right Honourable Lady Mary Wortley Montagu, including her Correspondence, Poems and Essays, published, by permission, from her genuine paper*. London 1803.

⁷ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald (ed.): *Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu*. London 1837.

⁸ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu*. Vol I. In: <http://books.google.cz/books?id=cBsIAAAAMAAJ&pg=PR2&lpg=PR2&dq=Mrs.+Hewitt+correspondence+Lady+Mary+Montagu&source=bl&ots=4t1Jx1XxRO&sig=vMCfH59PqKeSZutG-HUCwnFM17g&hl=cs&sa=X&ei=02BsVP2PBILCOBqFgeAB&ved=0CBYQ6AEwAA#v=onepage&q=Mrs.%20Hewitt%20correspondence%20Lady%20Mary%20Montagu&f=false> [cit. 8. 11. 2014], s. 3.

⁹ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*

o to překladatel Adolf Gottwald, jenž do češtiny přeložil celkem 44 dopisů, v nichž je zachycena její cesta přes Evropu, pobyt v Konstantinopoli a stručně i cesta zpět.¹⁰ Vůbec první zmínka o lady Mary Montagu v českých zemích se objevila v poznámkách básnické sbírky Františka Táborského *Hrdinné touhy*, v nichž o šlechtičně uvádí: „Listy tyto jsou velice zdařilé momentky, v nichž osoby i věci tak jistě zachycuje, jako by nejtenčí jehlou jemný ornament vyšivala.“¹¹ Básník se nechal inspirovat dopisem lady Montagu z Prahy a vytvořil z něj báseň. V poslední době postava lady Mary Montagu upoutala zájem některých českých publicistů, kteří se snaží o popularizaci historie. Touto tematikou se zabývá například Kristýna Swiderová ve článku *Angličanka v srdci Evropy* nebo Vít Vlnas ve své studii *Ztracené ráje orientu*.¹²

Výše uvedený pramen – edice shrnující korespondenci lady Mary Montagu – je jako další dokumenty osobní povahy z minulosti považován evropskou i severoamerickou historiografií za jedinečný historický pramen, z něhož je možné získat nespočetně mnoho informací a námětů z dějin každodennosti a mentalit. Evropská nakladatelství (zejména ve Francii a Německu) četně vydávala edice deníků, memoárů, vzpomínek i korespondence již v průběhu 19. století. A přestože byly dříve v rámci historické práce více využívány prameny diplomatické povahy a ego-dokumenty v pozadí pouze dokreslovaly „velké dějiny“, nejméně poslední tři desetiletí můžeme pozorovat změnu. Ego-dokumenty jsou chápány jako svébytný historický pramen.¹³

Během zdlouhavého a občas i nebezpečného cestování představovala korespondence v minulých staletích významný a zároveň jediný možný prostředek komunikace na dálku. Je ale všeobecně známo, že jako historický pramen skrývá i svá úskalí. Jak uvádí Lenderová, hlavní nevýhodou tohoto typu

¹⁰ WORTLEY MONTAGU, lady Mary a GOTTWALD, Adolf (ed.): *Dojmy evropské a turecké*. Praha 1911.

¹¹ TÁBORSKÝ, František: *Hrdinné touhy*. Praha 1906, s. 173.

¹² SWIDEROVÁ, Kristýna: *Angličanka v srdci Evropy*. Tajemství české minulosti, 2012, č. 13, s. 22-26; VLNAS, Vít: *c.d. Dějiny a současnost*, 2005, č. 10. In: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2005/10/ztracene-raje-orientu/> [cit. 14. 7. 2015].

¹³ LENDEROVÁ, Milena: *Úvodem*. In: LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří, ed.: *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004, s. 5.

ego-dokumentu může být diskontinuita a torzovitost. Ne vždy může historik rozpoznat jednotlivé náznaky či symboly v textu a správně je interpretovat.¹⁴

Jak již bylo zmíněno výše, korespondence lady Mary Montagu byla jako historický pramen doposud využita spíše pro analýzu jejích cest v prostorech Osmanské říše, neboť je označována za první světskou autorku, která píše o kultuře Orientu.¹⁵ Na druhou stranu dopisy z cest po střední Evropě stále nabízejí několik nevyčerpaných námětů k historickému bádání a poznání. A proto si tato bakalářská práce klade za cíl plně využít potenciál tohoto typu pramene a komplexně zhodnotit informace, které osobní korespondence lady Montagu nabízí.

¹⁴ LENDEROVÁ, Milena: *Chvála deníků a dopisů*. In: LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří, ed.: *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004, s. 25.

¹⁵ MELMAN, Billie: *Women's Orients: English Women and the Middle East, 1718-1918*. University of Michigan Press 1992.

1 Stručný životopis lady Mary Wortley Montagu

Mary Pierrepont, později lady Mary Wortley Montagu, se narodila v květnu roku 1689 v Londýně jako nejstarší dcera Evelyny Pierrepontové, hraběte z Kingstonu, a jeho první manželky lady Mary Fieldingové. Rodina lady Mary se řadila mezi nejvyšší kruhy britské šlechty. Její otec získal později titul vévody z Kingstonu a měl významnou pozici ve sněmovně lordů. Ve věku osmi let přišla lady Mary o svou matku a od té doby se o ni starala vychovatelka nebo babička z otcovy strany Elizabeth Pierrepont.

Již v období dětství si lady Mary velice oblíbila literaturu, k níž měla přístup v rozsáhlých knihovnách na rodinných zámcích Thoresby Hall a Holme Pierrepont Hall. Četla vše, co se jí dostalo pod ruku – staré romány, poezii i drama, a zapálení pro literaturu jí vydrželo celý život. Byla velice chytré a bystré dítě, v mládí celé dva roky studovala v otcově knihovně každý den pět až šest hodin, a tak se sama naučila latinsky, později ovládala i řečtinu a italštinu.

Při příležitosti návštěvy Wharncliffe Lodge se čtrnáctiletá Mary setkala poprvé se svým budoucím manželem Edwardem Wortleyem Montagu. Pěťadvacetiletý vzdělaný šlechtic vzbuzoval v mladé Mary obdiv a respekt. Vzájemné sympatie později utvrdil i jejich společný zápal pro knihy a literární tvorbu. Svůj vztah po několik let rozvíjeli prostřednictvím korespondence. A přestože byl otec lady Mary proti jejímu sňatku s Edwardem Wortleyem Montagu a snažil se jí najít jiného ženicha, lady Mary vzala věci do svých rukou a tajně se za Edwarda provdala 23. srpna 1712. V květnu 1713 se jim narodil první syn pojmenovaný po otci.¹⁶

V roce 1715 se Edward Wortley Montagu stal členem britského parlamentu a Mary se postupně díky své kráse a šarmu stala velmi oblíbenou dámou u dvorské společnosti. O něco později však musela opustit vyšší londýnské kruhy a stáhnout do samoty kvůli nákaze neštovicemi, které byly stále v 18. století jednou z nejobávanějších smrtelných chorob. Lady Mary nemoc přežila, ale po zbytek života jí zůstaly hluboké jizvy, které ji zbavily původní fyzické krásy.

V roce 1716 král Jiří I. jmenoval jejího manžela Edwarda Wortleya Montagu velvyslancem a ve službách státu byl vyslán do Osmanské říše. Před

¹⁶ MELVILLE, Lewis.: *c. d.*

příjezdem do Konstantinopole se ale musel zúčastnit několika diplomatických jednání ve Vídni a na dvorech německých knížat, což jeho manželce umožnilo ve městech střední Evropy nějakou dobu zůstat a poznat místní lid a kulturu. Atraktivní a charismatická anglická šlechtična se stala středem pozornosti vídeňského dvora a jak uvádí Vlnas, její společenské úspěchy pravděpodobně přerostly i samotné diplomatické úsilí jejího manžela. Hlavním cílem Wortleyho diplomatické mise bylo zprostředkovat mír mezi habsburskou říší a Osmany a prosadit výhodné mírové podmínky především pro poražené Turky.¹⁷ Císař Karel VI. však označil velvyslancovy snahy za směšné a tak se mu skoro ničeho dosáhnout nepodařilo.¹⁸

V lednu roku 1717 se se svou ženou a družinou vydal přes Balkán do Konstantinopole, kam dorazili v květnu téhož roku. Lady Mary byla fascinována muslimskou kulturou, i přestože byla ještě v této době západní kulturou považována za méněcennou. Ve svých dopisech oceňuje například náboženskou toleranci Osmanů, kosmopolitní atmosféru v Konstantinopoli, smysl pro hygienu nebo péči o rodičky či ženy v šestinedělí, kterou zde zažila na vlastní kůži během porodu své dcery.¹⁹

Lady Mary Montagu se neproslavila pouze jako cestovatelka a spisovatelka, ale také jako propagátorka očkování proti neštovicím. Během pobytu v Konstantinopoli se začala zajímat o tuto nemoc, možná právě kvůli své osobní zkušenosti, a zjistila, že místní lidé vtírají svým dětem do ran hnis z šatů nemocných lidí (vir lidských neštovic), aby posílili jejich imunitu.²⁰ Lady Mary nechala očkovat obě své děti a dále šířila tuto metodu ve svém okolí. Na její radu nechal své děti očkovat i král Jiří II.. Přestože k úplnému prosazení očkování proti neštovicím došlo až na konci 18. století po objevení bezpečnější varianty (očkování virem tzv. kravských neštovic, které mají mírnější průběh než lidské), v roce 2011 byla lady Mary Wortley Montagu za své snahy v boji proti neštovicím zařazena britským deníkem *Daily Mail* mezi deset nejvýznamnějších žen britské historie.²¹

¹⁷ PASTON, George: *c.d.*, s. 227 an.

¹⁸ VLNAS, Vít: *c.d.*

¹⁹ Tamtéž

²⁰ Tamtéž

²¹ SWIDEROVÁ, Kristýna: *c.d.*, s. 24 an.

2 Ženy a cestování v raném novověku

Cestování bylo vždy chápáno jako prostředek vzdělávání. Vzdělávací účel cestování byl nejvíce vyzdvihován právě v 18. století osvícenskou filozofií.²² Cestování umožňovalo poznání neznámých, dalekých krajů, odlišných kultur a cizích jazyků. Postupně přispělo k rozvoji zeměpisného bádání a vzniku stále dokonalejších map i geografických přehledů. Zážitky z cest podněcovaly cestovatele k pravidelnému zapisování, což se stalo základem pro většinu cestopisů a později i memoárů. Cestovní zprávy jsou jako historický pramen jedinečným zdrojem informací o pisateli, svědectvím o jeho způsobu myšlení, zájmech, postojích, vzdělání, náboženském vyznání či hierarchii osobních hodnot.²³ V poslední době jsou v archívech objevovány další ego-dokumenty z cest psané ženami a slouží jako velmi oblíbený typ pramene pro současný historický výzkum.²⁴

Po dlouhá staletí bylo cestování zejména doménou mužů. Ženám v tom dlouho bránily společenské předsudky a původně bylo nemyslitelné, aby žena měla možnost sama cestovat. Díky rozvolnění společenských norem se cestování žen plně rozšířilo a stalo se velmi oblíbeným až v 19. století, kdy ženy doprovázely na cestách své muže a rodiny nebo se za dobrodružstvím mohly vydat nezávisle na druhých jako misionářky (ojediněle se objevuje již v 18. století²⁵). Ženy však v menším měřítku cestovaly i dříve – například kvůli obchodům, jako doprovod svých příbuzných či návštěv nebo jako poutnice. Později je k cestování mohly přivést zdravotní důvody – cesty do lázní byly velmi oblíbené jak v Británii tak v Evropě. Rozhodnutí vycestovat bylo však mnohdy motivováno pouhou zvědavostí a touhou poznávat nové kraje.²⁶

Jednou z obecných podmínek, která přispěla k rozšíření fenoménu ženského cestování, byla možnost vzdělání a silící tendence volající po ženské emancipaci.²⁷ Ve větším počtu začaly cestovat vzdělané ženy ze středních vrstev právě v 18. století ještě před vypuknutím Velké francouzské revoluce. Ženy v té

²² CERMAN, Ivo: *c.d.*, s. 223 an.

²³ LENDEROVÁ, Milena: *Cestovatel*. In: BŮŽEK, Václav (ed.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 240.

²⁴ KORTE, Barbara: *c.d.*, s. 108 an.

²⁵ DAVIS, Natalie Zemon: *Ženy na okraji – tři životy 17. století*. Praha 2013.

²⁶ Tamtéž, s. 108.

²⁷ TURNER, Katherine: *c.d.*, s. 130.

době chápalý cestování jako příležitost, která jim umožňovala poznat cizí kraje, zvyky i mravy tamějšího lidu. Díky cestování mohly být svědkem velkých událostí, které v té době měnily svět. Aneb jak trefně shrnuje význam cestování pro ženu Frederiksen: „*Cestování ženě přinášelo nový způsob uvědomění a útěk od běžného života v té době. V případě těch žen, jež si své zážitky a dojmy z cest zapisovaly, nebo měly dokonce šanci je později publikovat, bylo toto uvědomění v konečné fázi dvojnásobně velké. Deník představuje prostor pro zápisky, které ženě zpřístupňují nové příležitosti: má čas o věcech přemítat, vyjádřit své názory k věcem, jež by ráda změnila, může díky nim více pochopit sebe samu a pravděpodobně i prožít vše, co nabízí nově získaná svoboda.*“²⁸

Mezi známé evropské cestovatelky z této doby, které se rozhodly sepsat své zážitky z cest, patří například lady Ann Fanshawe, popisující prostředí Portugalska a Španělska, dále korespondence lady Henrietty Pomfret, shrnující zážitky z cest po Francii a Itálii, nebo korespondence Elizabeth Carterové a Catherine Talbotové líčící postřehy z cest po Francii, zemích Beneluxu, a Porýní mezi lety 1763-1782.²⁹

Zápisky z cest, ať už v podobě deníku nebo dopisů, však autorky uchovávaly spíše v soukromí a nestály o jejich publikaci. Stejně tak své dopisy z cest brala i sestra slavného anglického básníka Williama Wordswortha, Dorothy Wordsworthová³⁰ nebo právě lady Mary Montagu, která si své zápisy vezla s sebou tam, kam zrovna cestovala. V závěru svého života dílo předala do rukou věrohodné osoby s přáním, aby byly vydány až po její smrti.³¹ Některé deníky nebo korespondence psané cestovatelkami v průběhu osmnáctého století byly

²⁸ TURNER, Katherine: *c.d.*, s. 117 an. (Překlad autorky z: FREDERIKSEN, Elke: „Der Blick in die Ferne: Zur Reiseliteratur von Frauen“. In: *Frauen Literatur Geschichte: Schreibende Frauen vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Stuttgart 1985, s. 104-122.)

²⁹ FANSHAWE, Lady Anne a FANSHAWE, H. C., ed.: *The Memoirs of Ann, Lady Fanshawe, 1600-72*. London 1907.; SOMERSET, Frances Thynne Seymour a POMFRET, Henrietta Louisa Jeffreys Fermor: *Correspondence between Frances, countess of Hartford, (afterwards duchess of Somerset,) and Henrietta Louisa, countess of Pomfret, between the years 1738 and 1741*. London 1805.; CARTER, Elizabeth a TALBOT, Catherine a MONTAGU, Pennington, ed.: *A series of letters between Mrs. Elizabeth Carter and Miss Catherine Talbot, from the year 1741 to 1770 : to which are added, Letters from Mrs. Elizabeth Carter to Mrs. Vesey, between the years 1763 and 1787; published from the original manuscripts in the possession of the Rev. Montagu Pennington*. London 1809.

³⁰ KORTE, Barbara: *c. d.*, s. 113 an.

³¹ TURNER, Katherine: *c. d.*, s. 154 an.

dodatečně publikovány až v devatenáctém nebo na počátku dvacátého století, často z iniciativy zainteresovaných potomků.³²

Mary Wollstonecraftová stanovuje hlavní rozdíl ve způsobu cestování muže a ženy slovy: „*Pro muže, který se chystá na cestu, je důležitý její cíl; žena se zajímá spíše o to, co všechno ji na cestě může potkat.*“³³ Ve většině případů však právě žena musela stanovit důvod své cesty, přičemž muž až tak striktně nemusel. Cestování dam bylo vždy více diskutováno ne jen kvůli nebezpečným úskalím, které mohla ženu na cestě potkat. Hrozilo převrhnutí kočáru, zlomení kola, přepadení piráty či lupiči v horských soutěskách. Průběh cesty mohl být ohrožen i výkyvy počasí, nemocemi a úrazy.³⁴ Podle obecného mínění ženě nehrozilo pouze fyzické nebezpečí, nýbrž mohla být také ohrožena sexuálním pokušením a úpadkem morálky, které na cestě nabízela určitá svoboda.³⁵ Během cesty se ženy často musely spolehnout sami na sebe, což vedlo k jisté změně v jejich postojích a způsobech: „*Jakmile byly ženy schopné cestovat samy nezávisle na druhých, musely si také přisvojit některé způsoby mužů – sílu, průbojnost a rozhodnost. Zároveň však nemohly podlehnout jakýmkoliv projevům agresivity, které by vzhledem k jejich pohlaví nebyly vhodné.*“³⁶

Rozdíly v záležitostech cestování mužů a žen můžeme nalézt i ve stylu jejich psaní. Muži se ve svých zápiscích z cest přirozeně více zabývají politikou a ekonomikou, přičemž ženy se obvykle těmto tématům vyhýbají. V průběhu 18. století se totiž stále mělo za to, že se ženská inteligence v těchto záležitostech nemůže vyrovnat té mužské, a proto ženám nenáleželo tyto věci hodnotit. Dokladem tohoto faktu je například dílo lady Anne Bluntové – *Bedouin Tribes of the Euphrates* (1879).³⁷ Autorka si od svého manžela Wilfrida Blunta dílo nechala doplnit kapitolami shrnujícími podstatné informace a fakta z cesty, na což se pravděpodobně kvůli dobovým předsudkům ani sama neodvážila. Dokladem malé sebedůvěry žen cestovatelek v tomto typu literární činnosti jsou časté pasáže

³² TURNER, Katherine: *c.d.*, s. 133 an.

³³ WOLLSTONECRAFT, Mary: *A Vindication of the Rights of Woman*. Boston 1792, s. 67.

³⁴ LENDEROVÁ, Milena: *Cestovatel*. In: BŮŽEK, Václav (ed.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 245.

³⁵ KORTE, Barbara: *c. d.*, s. 110-111 an.

³⁶ FOSTER, Shirley: *c.d.*, s. 11 an.

³⁷ BLUNT, Anne: *Bedouin Tribes of the Euphrates*. New York 1879.

s omluvami a ospravedlněními, jež upozorňují na amatérský charakter jejich děl a které byly v podstatě součástí dobového stylu psaní v rámci tohoto žánru.³⁸

Přestože sekundární literatura uvádí tento jev v literárním stylu žen cestovatelek jako častý, v samotné korespondenci lady Mary Montagu je možné vidět pravý opak. Ve svých dopisech si vystačí sama, číší sebejistotou a mnohdy s nadhledem zesměšňuje styl některých mužských cestovatelů, kteří popisují i to, co se nestalo. V jednom z dopisů na to kriticky upozorňuje slovy: „*Budete mými zprávami pravděpodobně velmi překvapená, neboť se liší od informací, které se k Vám dostaly od dalších cestovatelů, jejichž velkou zálibou je vyprávět o tom, co neznají.*“³⁹ V prvním vydání z roku 1763 se však většina těchto kritických pasáží zaměřená proti jejím současným cestovatelům neobjevila.⁴⁰

Dalším charakteristickým prvkem stylu autorek tohoto žánru, narozdíl od mužských autorů, je jejich zaměření na životní styl a podmínky žen v cizích místech. Mary Wollnostecraftová se ve svých dopisech⁴¹ často zabývá postavením žen ve Skandinávii. Podobně se o evropské a turecké ženy zajímá i lady Mary Montagu. Všímá si jejich zvyků, mravů i způsobu odívání. Ve svých dopisech často porovnává život a způsoby žen z těchto zemí se způsoby Angličanek. Četné výzkumy cestopisů v tomto směru potvrdily, že spíše ženy narozdíl od mužů cestovatelů jsou obvykle svolné překročit kulturní hranice a respektovat kulturní rozdíly těch druhých. Právě lady Mary Montagu si je vědoma toho faktu, že ji ženy v Evropě nebo Osmanské říši vnímají jako cizinku, stejně tak jako ona chápe je.⁴²

³⁸ KORTE, Barbara: *c. d.*, s. 114 an.; srov. TURNER, Katherine: *c. d.*, s. 130 an.

³⁹ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald, ed.: *c. d.*, s. 232.

⁴⁰ TURNER, Katherine: *c. d.*, s. 129 an.

⁴¹ WOLLSTONECRAFT, Mary: *A Short Residence in Sweden, Norway, and Denmark*. London 1796.

⁴² KORTE, Barbara: *c. d.*, s. 123 an.

3 Cesty lady Mary Montagu po městech Svaté říše římské národa německého

Britský velvyslanec Edward Wortley Montagu se se svou chotí, tříletým synem a služebnictvem vydal na cestu 1. srpna 1716. Přestože většinu času na cestách trávila lady Mary se svým manželem, v jejích dopisech se jeho příspěvky neobjevují – na rozdíl od jiných cestovatelek, jejichž manželé často doplňují díla svých žen pasážemi shrnujícími některé politické či ekonomické informace (jak již bylo zmíněno výše, kapitola lady Mary Montagu – žena cestovatelka). Hlavním středobodem cesty přes střední Evropu byla Vídeň. Poté, co družina absolvovala náročnou plavbu lodí z Anglie, během které je potkala bouře, vydali se přes Nizozemí a německá města do Vídně. Cesta do císařského města trvala přesně měsíc – dorazili sem 3. září.⁴³

Během cestování po střední Evropě si lady Mary Montagu pravidelně vedla deník, v němž detailně zaznamenávala své postřehy a poznatky. Z těchto deníkových zápisků později vytvořila dopisy adresované skutečným i fiktivním adresátům.⁴⁴ V edici se nacházejí dopisy z měst Kolín, Norimberk, Řezno, Praha, Lipsko, Braunschweig, Hanover, Blankenburk a Vídeň. Tyto dopisy však ve skutečnosti svým adresátům nikdy nedošly a má se za to, že ani některá data a místa uvedená v jejích dopisech neodpovídají realitě. Přesto, jak uvádí Vlnas: „*Iluze bezprostřednosti je navzdory tomu dokonalá.*“⁴⁵ Fiktivní dopisy patřily ve své době k nejoblíbenějším literárním žánrům.

Mezi nejčastějšími adresáty dopisů z měst Svaté říše římské národa německého, které lady Mary uvádí, se objevuje její sestra, hraběnka z Mar, hraběnka z Bristolu, lady Richová (manželka Sira Roberta Riche), paní Thistlethwayteová nebo básník Alexander Pope. Ve všech případech však nebylo jasné, komu jsou některé dopisy lady Mary Montagu adresovány, protože se v původním rukopisu v některých z nich nacházely pouze iniciály adresátů.

⁴³ PASTON, George: *c.d.*, s. 230 an.

⁴⁴ MELVILLE, Lewis: *c. d.*

⁴⁵ VLNAS, Vít: *c.d.*

Úkolem editorů její korespondence bylo jména rozluštit, i když to někdy nebylo snadné a nezbývalo nic jiného, než hádat.⁴⁶

⁴⁶ PASTON, George: *c.d.*, s. 228 an.

3.1 Kolín

První dopis z území Svaté říše římské národa německého adresovaný lady Richové je datován 16. srpna 1716 v Kolíně. Na úvod lady Mary líčí útrapy, které je potkaly na cestě z Nimweg do Kolína. Protože zde nemohli využít dopravních služeb pošty jako během většiny dalších cest, museli si najmout koně. První zastávkou na této cestě byl Reinberg, kde výprava našla, jak uvádí lady Mary, velmi nuzné ubytování. Poté co se vydali na cestu, byli již ve Stamelu nuceni zastavit kvůli únavě koní. V tomto městě lady Mary strávila noc oblečená v šatech v „*místnosti podobající se stáji*“. Přestože si na cestách s sebou vozila své vlastní lůžko, v dopisu poznamenává, že se odmítla odstrojovat na místě, kde „*vítr foukal z tisíce koutů*“.⁴⁷

Ined poté, co výprava dorazila do Kolína, si lady Mary dopřála několikahodinový spánek, aby nabrala síly na prohlídku města a jeho památek, zejména sakrálních staveb, neboť podle jejích vlastních slov „*zde k vidění nic jiného není*“.⁴⁸ Ve svém dopise zmiňuje pouze jezuitský kostel Nanebevzetí Panny Marie⁴⁹, jenž ji ve městě zaujal nejvíce. Prováděl ji zde mladý a pohledný jezuitský kněz, který ji bavil svými žerty a lichotkami. Šlechtičnu totiž neznal a nebyl si tudíž vědom jejího společenského postavení.

V kostele dále obdivovala bohatě zdobené oltáře, stříbrné sochy světců a relikviáře ostatků. Sama se přiznává, že nestydatě zatoužila po náhrdelníku svaté Voršily a také po stříbrné soše svatého Kryštofa, jež by se skvěle vyjímala na jejich studni. Jako stoupenka a vyznavačka anglikánské víry však nešetří lehce ironickými poznámkami, zesměšňujícími, podle jejího názoru, přehnané uctívání relikvií, které katolíci praktikují. Tento fakt potvrzuje pasáž v závěru tohoto dopisu: „*Viděla jsem zde stovky neméně významných relikvií, ale nehodlám psát obvyklým stylem cestovatelů a sepisovat tu jejich seznam. Neboť předpokládám,*

⁴⁷ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 229 an.

⁴⁸ Tamtéž, s. 229.

⁴⁹ Barokní kostel nacházející se v dnešní ulici Marzellenstraße byl postaven roku 1678 a původně sloužil jako jezuitská kolej.

*že Vás moc nezajímají tituly, které dali čelistem a úlomkům ze dřeva prožraného červotočem.*⁵⁰

⁵⁰ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 230 an.

3.2 Norimberk

Cesta poštou do Norimberku trvala dalších pět dní a 22. srpna roku 1716 je datovaný další dopis tentokrát adresovaný hraběnce z Bristolu. Poté, co lady Mary procestovala již několik měst v německém prostoru včetně Kolína, Frankfurtu a Würzburku, popisuje v tomto dopise rozdíly mezi svobodnými říšskými městy a říšskými městy pod vládou knížat. „*Ve svobodných městech vše překypuje obchodem a hojností. Ulice plné lidu jsou pěkně stavěny, čisté a prostě zdobené. Obchody jsou plné zboží a lidé jsou čisti a veselí. V poddaných městech vidíte jakousi ošumělou nádheru, špinavé přefintěné lidi, úzké, špinavé a neopravené ulice, které jsou skoro prázdné. Každý druhý zde žebrá o almužnu.*“⁵¹ S humorným nadhledem připodobňuje obrazně svobodné město k „*čisté holandské měšťance*“ a město poddanské k „*ubohé městské zmalované fifleně s pentlemi na hlavě, ve vybledlých střevicích se stříbrnými tkanicemi a potrhanou spodničkou.*“⁵²

Dále se lady Mary zmiňuje o zdejších zákonech upravující způsob odívání. Tato pravidla omezující přepych, stanovená cambrayským arcibiskupem François Fénelonem⁵³, ostatním umožňují snáze rozpoznat společenské postavení toho dotyčného a zároveň brání přehnané marnotratnosti, která podle ní „*kazí dojem ve spoustě jiných měst*“.⁵⁴ V závěru dodává, že by si přála, aby takové zákony platily i v jiných městech, čímž by se dalo zabránit tomu, aby se někteří rádoby vznešení lidé zadlužovali kvůli přepychovým róbám.⁵⁵

Dále se opět vyjadřuje k tematice vystavování a uctívání ostatků v místních kostelích. Uvádí, že ani luteránské kostely se těmto „*pošetilostem*“ nevyhýbají. V jednom z luteránských kostelů byl vystaven veliký kříž zdobený drahými kameny a hrot kopí, o němž ji luteránští kněží ujišťovali, že se jedná o kopí, kterým probodli bok Ježíše Krista. V závěru dopisu hraběnce z Bristolu zmiňuje humorný postřeh z návštěvy místního římskokatolického kostela, umožňující srovnání míry římskokatolických finančních prostředků s tamějšími

⁵¹ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 231 an.

⁵² Tamtéž, s. 231.

⁵³ PASTON, George: *c.d.*, s. 231 an; celým jménem François de Salignac de la Mothe-Fénelon, francouzský teolog a spisovatel, sloužící jako cambrayský arcibiskup mezi lety 1696-1715.

⁵⁴ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 231 an.

⁵⁵ Tamtéž, s. 231.

kostely luteránskými. „*Katolíci zde nejsou tak bohatí a nemohou zdobit obrazy tak honosně jako luteráni. A tak, aby náš Spasitel nad oltářem nestrádal, ozdobili jeho sochu pěkně nakadeřenou a napudrovanou parukou.*“⁵⁶

⁵⁶ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 232 an.

3.3 Řezno

Dne 30. srpna 1716 je datován dopis z Řezna adresovaný paní Thistlethwayteové. Lady Mary Montagu v něm sděluje, že se v tomto městě musela zdržet delší dobu kvůli nachlazení, a tak měla příležitost si zde vše prohlédnout a seznámit se s několika významnými dámami, například se ženou hanoverského vyslance.⁵⁷

V bavorském městě, jenž představovalo centrum diecéze a od poloviny 17. století se stalo také sídlem říšského sněmu, ji nejvíce překvapily spory a intriky uvnitř zdejší vyšší společnosti. V dopise zmiňuje, že místní vznešená společnost je tvořena zejména vyslanci z jiných států, kteří si vzájemně znepríjemňují pobyt ve městě neustálými a zbytečně protahovanými spory: „*Vyslanec v Řezně přejímá zároveň se svou funkcí obyčejně půl tuctu sporů.*“⁵⁸ Dodává, že se do těchto sporů také velmi aktivně zapojují místní dámy: „*Nebyla jsem tu ani týden a už jsem skoro od každého slyšela celou historii jejich křivd a strašlivých stížností na nespravedlivé chování jejich sousedů, a to v naději, že se přidám na jejich stranu. Ale moudrým se mi zdá zůstat nestrannou.*“ Sama však přiznává, že pokud by zde měla zůstat delší dobu, nemohla by v těchto sporech zůstat nestrannou.⁵⁹ Přestože se snažila některé spory urovnat, nebylo to ničemu platné: „*Začala jsem se cítit jako ta špatná, protože jsem se pokusila zbavit je tak zábavné kratochvíle ve městě, kde je tak málo zábavy.*“⁶⁰

V tomto městě si šla také prohlédnout místní kostely. Výjimečně jí místní kněží povolili dotýkat se ostatků svatých, což při předchozích návštěvách jiných kostelů nemohla. Toto zvláštní privilegium ji utvrdilo v přesvědčení, že většina rádo by drahých kamenů, které zdobí ostatky a sochy, je falešná a jsou to pouze levná barevná sklička nahrazující smaragdy a rubíny. V závěru dopisu ironicky dodává: „*Nepochybují o tom, že to byly kdysi vzácné skvosty, ale dobří duchovní otcové uznali za vhodné je použít k jiným účelům, a lid už se docela spokojil s levnými skličky.*“⁶¹

⁵⁷ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 232 an.

⁵⁸ Tamtéž, s. 233.

⁵⁹ Tamtéž, s. 233.

⁶⁰ Tamtéž, s. 234.

⁶¹ Tamtéž, s. 234.

3.4 Vídeň

Do císařského města habsburské monarchie dorazila lady Mary se svým chotěm, synem a družinou 3. září 1716. Šlechtična v dopisu datovaném 8. září uvádí, že z Řezna sem cestovali po proudu Dunaje na menší loďce, jakým zde říkají „*dřevěné domy*“. Nacházejí se v nich totiž světnice s kamny a kuchyně. Dále poznamenává, že tyto loďky poháněné silou 12 veslujících mužů, plují tak rychle, že za celý den měli příležitost vidět spoustu krásných míst i velikých měst – například Pasov a Linec⁶², který, jak lady Mary správně uvádí, představoval útočiště císařského dvora, když byla Vídeň roku 1683 obléhána Turky.⁶³

Vídeň anglickou šlechtičnu na první dojem příliš nenadchla, zejména ji zklamaly úzké ulice, které způsobují nedostatek světla v budovách: „*Toto město, které má tu poctu být císařským sídlem, vůbec nespĺnilo mé očekávání ani představy. Ulice jsou velmi stísněné a úzké, že člověk ani nevidí na krásná průčelí paláců, z nichž většina by si díky své nádheře zasloužila pozornost.*“ Dále však obdivuje místní architekturu, především výšku zdejších domů: „*Domy jsou stavěny z jemného bílého kamene a obvykle jsou velmi vysoké, neboť toto město je příliš malé pro spoustu lidí, kteří si zde přejí žít. A proto se stavitelé rozhodli napravit tento nedostatek vztyčením města nad městem. Většina domů má pět a některé i šest pater.*“⁶⁴

Dále se lady Mary velmi kriticky vyjadřuje k vnitřnímu uspořádání těchto vysokých městských domů: „*Příbytky nejurozenějších dam nebo dokonce státních ministrů jsou odděleny pouhou příčkou od bytu krejčího nebo ševce. [...] Vlastníci domů pronajímají ostatní pokoje každému, kdo přijde, a tak je obvykle hlavní kamenné schodiště stejně špinavé jako ulice.*“⁶⁵

Na druhou stranu ji velmi zaujaly místní bytové interiéry. Uvádí, že byty obvykle obsahují osm nebo devět pokojů, v nichž se nachází „*nábytek, jaký málokdy vidíme v palácích některých svrchovaných knížat v jiných zemích*“.

⁶² WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 235 an.

⁶³ PUNČOCHÁŘ, Roman: *Turecké obléhání Vídně a každodenní život v metropoli habsburského soustátí roku 1683 očima Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského*. České Budějovice 2013 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce), s. 21.

⁶⁴ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 235 an.

⁶⁵ Tamtéž, s. 236.

Okouzila ji tam luxusní bruselská čalounění, vzácné japonské stoly a porcelán, zlatem vyšívané závěsy z nejtěžšího janovského damašku nebo sametu i křišťálové lustry.⁶⁶

Podobně jako nábytek si v dopisu adresovaném hraběnce z Mar vychvaluje přípravu jídla u místních šlechticů a rozmanitost druhů vína. Je zde zvykem, že zároveň s ubrousky podávají hostům na miskách seznam druhů svých vín: „*Několikrát jsem napočítala až osmnáct různých druhů vína, z nichž byly všechny výtečné.*“⁶⁷

Narozdíl od centra ji velmi imponovalo okolí zámku Schönbrunn a předměstí Vídně: „*Musím přiznat, že jsem nikdy nespatriła tak kouzelné místo jako je vídeňské předměstí. Je velmi rozlehlé a téměř všude stojí překrásné paláce.*“ Lady Mary nakonec poznamenává, že pokud by císař rozhodl o připojení předměstí k metropoli, vzniklo by podle ní jedno z nejrozlehlejších a nejlépe stavěných měst v Evropě.⁶⁸

V dopisu datovaném 14. září téhož roku popisuje lady Mary básníku Alexanderu Popeovi krásy vídeňské dvorní opery⁶⁹. Uvádí, že nikdy neviděla něco tak nádherného. Zaujaly ji bohatě zdobené kostýmy a dekorace i technicky vyspělé jeviště, postavené na vodním kanále, jenž v jedné z her zpodobňoval moře. Na druhou stranu rakouské ztvárnění známého příběhu o Amfitryónovi ji přišlo směšné a hrubé. Přestože se přiznává, že německy moc dobře neumí, příběh si pamatovala z anglického představení a dialogy ji v tu chvíli tlumočila její přítelkyně.⁷⁰ V jednom z dalších dopisů z Vídně své přítelkyni lady Richové sděluje, že se byla podívat na jednu italskou komedii (titul neuvádí) a opět ji představení nenadchlo, přestože ostatní místní diváky ano. „*Některé scény byly pěkné, ale sama komedie byla nesnesitelná nízká fraška bez vtipu, že mě až překvapilo, jak to celý dvůr vydržel pozorně sledovat po celé čtyři hodiny.*“⁷¹

⁶⁶ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 236 an.

⁶⁷ Tamtéž, s. 236.

⁶⁸ Tamtéž, s. 236.

⁶⁹ Dvorní opera – předchůdce současné Státní opery ve Vídni, založena a podporována habsburskými panovníky, zejména Leopoldem I. (1640-1705) a Josefem II. (1765-1790).

⁷⁰ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 238 an.

⁷¹ Tamtéž, s. 263.

V dalším dopisu z téhož dne líčí hraběnka z Mar svou první návštěvu u dvora. Již od příjezdu do Vídně se lady Mary nemohla této události dočkat.⁷² Musela však nějakou dobu sečkat na zhotovení slavnostní róby, do které se podle jejích vlastních slov musela před audiencí u císařovny „vtěsнат“. Přestože to bylo velmi nepohodlné, uznává, že šaty pěkně zvýrazňovaly partie pasu a dekoltu.

Jako kritická pozorovatelka dále komentuje místní způsob oblékání: „Zdejší móda je nesmyslnější a příšernější, než si dokážete představit. Na hlavě si dělají loket vysoké lešení z gázy, skládající se ze třech až čtyř pater, zpevněných dlouhými tvrdými stuhami. Tato úprava vlasů stojí na základě, kterému říkají *bourlet*.[...] Vlasy si velmi silně pudrují, aby zakryly falešné prameny.“⁷³ Podle názoru anglické šlechtičny se díky těmto nepřirozeným úpravám znásobuje ošklivost daná od narození.

V jednom z dalších dopisů se vrací k hodnocení místní módy: „Jejich způsob oblékání se nijak nepodobá ani francouzskému ani anglickému stylu, krom toho, že také nosí sukně. Jejich móda je někdy velmi zvláštní – zdá se jim neslušné, aby vdova nosila zelené nebo růžové šaty, přičemž další veselé barvy může nosit dle svého uvážení.“⁷⁴ Podle lady Mary je pro zdejší dámy nejdůležitější, aby jejich šaty byly těmi nejdražšími v místnosti, i přestože je obvykle nevkusně ozdobí a vypadají pak nevzhledně.⁷⁵ Místní móda ji vůbec nezaujala, a tudíž ani neprojevovala potřebu si přisvojit jejich styl. Její vídenští známí jí to však nezalívali, neboť si byli vědomi toho, že délka jejího pobytu je nejistá a pravděpodobně bude nucena odcestovat.⁷⁶

Přestože ji místní móda nepadla do oka, císařovna Alžběta Kristýna ji přímo okouzila. Své přítelkyni v dopisu detailně popisuje její vzhled: „Její oči nejsou velké, ale její pohled má jiskru, její pleť je nejjemnější, jakou jsem kdy viděla. Nos a čelo jsou pěkně tvarované a její ústa mají deset tisíc půvabů, které ohromují duši.“⁷⁷ Poté měla šanci se vidět i se samotným císařem Karlem VI.,

⁷² MELVILLE, Lewis: *c. d.*

⁷³ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c. d.*, s. 239 an.

⁷⁴ Tamtéž, s. 248.

⁷⁵ Tamtéž, s. 249.

⁷⁶ PASTON, George: *c. d.*, s. 237 an.

⁷⁷ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c. d.*, s. 240 an.

jenž s ní prý „*velmi vlídně*“ hovořil. Později se lady Mary u dvora setkala i s císařovnou Amálií⁷⁸, vdovou po zesnulém císaři Josefovi, a další den měla audienci u matky císaře Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské, již vystihla slovy „*vlídná, ale příliš pobožná*“.⁷⁹

Jako velmi pozorné a vnímavé ženě lady Mary neunikly ani rozdílné společenské zvyky praktikované v rámci vyšších kruhů vídeňské společnosti. V dopisu datovaném 20. září se vyjadřuje k tomu, jak odlišně vnímají místní lidé zralejší ženy: „*Žena do pětatřiceti let je považována za nevyzrálé děvče a patrně nemá ve společnosti slovo do věku čtyřiceti let. Nevím, co si o tom myslíte vy [lady Richová, pozn. aut.], ale mě velice těší, když vím, že na zemi existuje takový ráj pro starší ženy*“.⁸⁰ V dalším listu však uvádí, že vdov si zde nikdo neváží: „*Při smrti manželů jim puká srdce, poněvadž v této osudné hodině už nemají své postavení*“.⁸¹

Rozdílně zde také chápou nevěru a význam milence: „*Když si zde žena najde milence, nehrozí jí ztráta dobré pověsti, naopak jí tím získává. [...] Zkrátka, je ustáleným zvykem, že každá žena má dva muže, jednoho, který jí dává jméno, a druhého, který plní povinnosti*“.⁸² Jedna z přítelkyň lady Mary se dokonce divila, jak je možné, že je zde již čtrnáct dní, a dosud nezačala milostný poměr. Anglická šlechtična však odlišné mravy neodsuzuje, naopak je k jiným zvykům shovívavá a v závěru dopisu s nadhledem dodává: „*A tak, má drahá, jak vidíte, galantnost a dobré vychování se liší kraj od kraje, stejně tak jako morálka a náboženství. Kdo má pravdu, však poznáme až v soudný den*“.⁸³

Zároveň se lady Mary podivuje nad tím, jak zvláštním způsobem si zde muži vybírají své ženy. Místní muži se nejen odmítají ženit s méně urozenými dámami, ale dokonce si je nevybírají ani jako milenky: „*Záleží jim mnohem více na rodokmenu ženy, než na jejich vzhledových rysech a pleti. Šťastné jsou tu ženy*

⁷⁸ Amálie Vilemína Brunšvicko-Lüneburská, manželka císaře Josefa I. Habsburského

⁷⁹ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 242 an.

⁸⁰ Tamtéž, s. 244.

⁸¹ Tamtéž, s. 247.

⁸² Tamtéž, s. 244.

⁸³ Tamtéž, s. 246.

s předky z některého rodu říšských knížat, ty nepotřebují ani krásy, ani peněz, ani dobrého vychování, aby získaly manžela. ⁸⁴

V jednom z dalších dopisů lady Mary popisuje návštěvu v klášteře sv. Vavřince, jenž ji ve Vídni zaujal nejvíce. Dále sděluje, že na ní díky svému vybavení a půvabu působí jako nejvýznamnější z klášterů v tomto městě. Přestože ji velmi zaujala i zdejší kaple, přiznává se, že nemohla zadržet smích, když ji ukazovali dřevěnou hlavu Spasitele, která prý měla mluvit, když Turci obléhali Vídeň. Tato situace dokazuje nejen její anglikánské vyznání a smysl pro humor, ale i schopnost racionálně uvažovat a nevěřit všemu, co jí kdo řekne.⁸⁵ V jednom z dopisů z Vídně píše své přítelkyni lady Richové s nadhledem: *„Mohla bych Vám vyprávět divy z každého města, kudy jsem projela, nebo Vám líčit dlouhou řadu papeženských zázraků. Předpokládám však, že bych Vám řekla něco nového, kdybych psala o tom, že na celém světě kněží lžou a davy na celém světě jim věří.* ⁸⁶

Jako protestantka se lady Mary staví velice negativně ke katolickému zvyku uctívání různých předmětů, jimž kladou nadpřirozenou moc. Většina katolíků zde prý zapaluje svíčky dřevěným soškám, ke kterým jsou často vedena procesí podle autorčinných slov *„tak urážlivá a nesmyslná jako pagody v Číně“*.⁸⁷

V dopisu datovaném 10. října 1716 líčí básníku Popeovi prohlídku císařské sbírky, již zde nazývají *„pokladem“*, kde však podle lady Mary nahromadili velkou spoustu věcí, spíše než aby je vybírali. *„Zdržela jsem se zde přes pět hodin, a přesto jsem našla velmi málo věcí, které bych si prohlížela delší dobu. [...] A co se týče starožitností, jen málo z nich si zaslouží toto označení. Když jsem řekla, že jsou to spíše moderní věci, musela jsem se smát odpovědi zkušeného starožitníka, jenž mě zde prováděl: 'Jsou dostatečně starožitné. Co já vím, jsou tady už čtyřicet let.'* ⁸⁸ Za největší zvláštnost v celé císařské sbírce pokládá lady Mary malý magnet, který udržel velmi těžkou ocelovou kotvu.⁸⁹

⁸⁴ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 247 an.

⁸⁵ Tamtéž, s. 249.

⁸⁶ Tamtéž, s. 264.

⁸⁷ Tamtéž, s. 251.

⁸⁸ Tamtéž, s. 252.

⁸⁹ Tamtéž, s. 253.

Lady Mary Montagu se se svým chotěm po návštěvě Prahy, Lipska, Drážďan, Branschweigu, Hanoveru a Blankenburgu vrátila do Vídně na nový rok 1717.⁹⁰ Přijeli sem právě v období, kdy začal masopust spojený s dalšími zábavami krom maškarních, které nebyly dovoleny kvůli tehdejší probíhající válce s Turky.⁹¹ Šlechtična si zde velmi oblíbila plesy: „*Bývají nádherně zařízeny. I hudba by byla dobrá, kdyby neměli ten protivný zvyk kazit ji troubením na ohlušující lesní rohy. Tento rušivý zvuk je pro ně však natolik příjemný, že nikdy nehrají bez něj.*“⁹² Dále uvádí, že ples je obvykle zakončen venkovskými anglickými tanci. Anglická šlechtična se však k tomuto zvyku jako znalkyně kriticky vyjadřuje: „*Přibližně třicet nebo čtyřicet párů tančí je tak špatně, že je hrozné se na to dívat. [...] Ráda bych je přiučila něčemu novému, ale poznala jsem, že by na to bylo potřeba několik měsíců práce, aby je pochytili.*“⁹³

V dopisu datovaném 1. ledna 1717 také své přítelkyni lady Richové sděluje, že Vídeň nabízí nejrůznější výběr vzácných potravin, přičemž dobrá jídla zde nejsou tolik drahá. Na trhu je prý možné vidět spoustu drůbeže a zvěřiny, která je sem denně dovážena z Čech a Uher, i ústřic objednávaných z Benátek, jež zde lidé hltavě konzumují, „*ať už páchnou, nebo ne*“.⁹⁴

Lady Mary si během svého pobytu ve Vídni nevšímalala pouze architektury, módy, způsobů zábavy a odlišných společenských zvyků, pozorovala také rozdíly v místním klimatu. V dopisu z 1. ledna píše své přítelkyni, že zde je extrémní zima: „*Celý Dunaj je zamrzlý a nelze vydžet bez kamen a kožichů, ale vzduch je tak čistý, že je tu skoro každý zdravý. Nachladí se tu o polovinu méně lidí než v Anglii. Jsem si jistá, že nikde jinde není čistější ani zdraví prospěšnější vzduch než tady ve Vídni.*“⁹⁵

V tomto dopisu dále popisuje trend, jenž vyzorovala u různých zdejších dvorů. Místní šlechta si oblíbila mít po svém boku osoby trpasličího vzrůstu, podle autorčiných vlastních slov „*malé příšerky*“. Jednoho takového člověka má

⁹⁰ MELVILLE, Lewis: *c. d.*

⁹¹ tzv. šestá rakousko-turecká válka (1716-1718) – VLNAS, Vít: *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka.* Praha-Litomyšl 2001.

⁹² WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 263 an.

⁹³ Tamtéž, s. 263.

⁹⁴ Tamtéž, s. 264.

⁹⁵ Tamtéž, s. 265.

prý císař i císařovna, dále i vévoda wolfenbüttelský i vévodkyně blankenburská. Sama lady Mary to však zavrhuje, neboť má pocit, že v těchto „*stvořeních je něco ďábelského*“.⁹⁶

⁹⁶ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 268.

3.5 Praha

Přestože cílem výpravy byla Konstantinopol, z Vídně se družina musela vydat až do dalekého Hanoveru, vzdáleného přes 800 kilometrů od Vídně. Důvodem této zajižďky byla schůze pana Wortleyho s anglického králem Jiřím I., který se rozhodl navštívit své domovské město, a při té příležitosti svolat poradu se svými diplomaty.⁹⁷ Díky cestě do Hanoveru mohla lady Mary spatřit Prahu, Drážďany, Lipsko a Braunschweig.

Z největšího města v českých zemích lady Mary nebyla příliš ohromená. V dopise datovaném 17. listopadu 1716 vystihuje dojem z Čech slovy: „*České království je nejpustější ze všech zemí, které jsem v Německu viděla. Vesnice jsou tak bídné a poštovní stanice zcela ubohé. Čistou slámu a čerstvou vodu nenajdeme všude a nemůžeme doufat v nic lepšího.*“ Přestože si s sebou šlechtična vozila vlastní lůžko, jak už bylo výše zmíněno, obvykle pro něj ani nemohla nalézt místo. „*Raději jsem zabalená do kožešin celou chladnou noc cestovala, než abych byla vešla do nuzných chýší, které jsou cítit různými pachy.*“⁹⁸

Praha na ni také příliš nezapůsobila: „*Toto město bylo kdysi královským sídlem českých králů a stále je hlavním městem království. Je možné zde vidět některé pozůstatky nádhery z dob minulých, kdy patřilo k jednomu z největších měst v Německu. Většinou jsou zde starodávné stavby nebo chudé domy místních obyvatel, kterých je velmi málo.*“⁹⁹ Lady Mary stejně jako ostatní cestovatelé ze zahraničí ve své době běžně řadili České království mezi německé státy, protože římsko-německý císař byl také českým a uherským králem. Praha se jako hlavní město Českého království zařadila mezi významná města střední Evropy v rudolfínské době. Díky rozkvětu kultury a věd v této době představovala cíl různých cestovatelů. Mimo toto období však byla obvykle pouhou zastávkou při průjezdu střední Evropou, při cestě do Ruska, Polska, na Balkán a nebo právě do Orientu jako v případě lady Mary Montagu.¹⁰⁰

⁹⁷ PASTON, George: c.d., s. 239 an.

⁹⁸ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): c.d., s. 253 an.

⁹⁹ Tamtéž, s. 253.

¹⁰⁰ LENDEROVÁ, Milena: *Cestovatel*. In: BŮŽEK, Václav (ed.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 243.

Po návštěvě Vídně se jí vše v Praze zdálo jako pouhá napodobenina císařského rezidenčního města: „Urození lidé, kteří si nemohou dovolit nákladný vídeňský život, raději sídlí zde. Umožňuje jim to bavit se na večírcích, hudbou a dalšími druhy zábavy kromě dvorských zábav za velmi mírné ceny, neboť je tu hojnost všeho, zejména nejlepší zvěřiny, co jsem kdy jedla.“¹⁰¹

V Praze ji navštívily některé urozené dámy, jejichž příbuzné poznala ve Vídni. Tendenci napodobovat Vídeň viděla lady Mary i v jejich způsobu oblékání: „Zdejší dámy se šatí podle vídeňské módy stejně tak, jako je móda v Londýně napodobována okolím, přičemž jejich způsob imitace je ještě výstřednější než originál. [...] Osoba se ztrácí mezi úpravou účesu a sukni tak moc, že by pro návštěvníky ze zahraničí měla mít na zádech nápis: 'Toto je žena'“.¹⁰²

Při odjezdu z Českého království trápily lady Mary na cestě velké obavy. Během cesty přes hranice mezi Čechami a Saskem projížděli nebezpečným úsekem skalnatých srázů, mezi kterými protéká Labe, v němž prý skončilo už mnoho cestovatelů. „V mnoha místech je cesta tak úzká, že mezi koly a srázem nebyl ani jeden palec. Přesto jsem byla tak dobrá žena, že jsem nezbudila pana Wortleyho, tvrdě spícího vedle mě, aby se mnou sdílel můj strach, protože nebezpečí bylo v tu chvíli stejně neodvratné. Ale když jsem si za jasného měsíčního světla všimla, že naši poštovní pacholci dřímají na koních, kteří svižně cválají kupředu, uznala jsem za vhodné na ně zavolat a vyzvat je, aby si hleděli toho, kam jedou.“ Její manžel se po tomto incidentu probudil a podotknul, že projel pětkrát Alpami, ale takhle nebezpečnou cestu ještě neviděl.¹⁰³

¹⁰¹ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 254 an.

¹⁰² Tamtéž, s. 254.

¹⁰³ Tamtéž, s. 255.

3.6 Drážďany

Již v úvodu dopisu datovaného 21. listopadu 1716 v Lipsku se lady Mary omlouvá hraběnce z Mar za to, že nestihla napsat z Drážďan, jak jí slíbila. Po čtyřiaadvacetihodinové cestě z Prahy se musela v Drážďanech z náročné a nebezpečné cesty vzpamatovat a řádně si odpočinout. Dále ve svém dopisu píše, že Drážďany jsou nejhezčím městem, které v Německu viděla. V roce 1716 totiž vrcholila barokní přestavba Drážďan vedená polským králem a saským kurfiřtem Augustem II. Silným, jemuž se podařilo vytvořit v té době jedno z nejkrásnějších měst v Evropě. V dopise lady Mary obdivuje kurfiřtův palác a další městské novostavby.¹⁰⁴ Své sympatie k městu vyjadřuje slovy: „*Možná tomuto městu straním kvůli jeho protestantskému vyznání, ale všechno se mi tu zdá půvabnější než jinde.*“¹⁰⁵

Setkala se zde také s anglickým vyslancem Sirem Robertem Suttonem¹⁰⁶ a několika místními dámami, jejichž vzhled a mravy komentuje slovy: „*Saské dámy se podobají dámám rakouským právě tak málo, jako se dámy z Číny podobají těm z Londýna. Odívají se velmi vkusně ve stylu anglické a francouzské módy. Většina z nich má pohlednou tvář, ale jsou to největší upýpavky¹⁰⁷ na celém světě. Mluvit a chovat se nestrojeně by považovaly za smrtelný hřích proti dobrým mravům. Všechny mluví velice jemně a hebounce cupitají. Tyto ženské nedostatky jim však musí být prominuty pro jejich zdvořilost a vlídnost k cizincům, kterou si nemohu vynachválit.*“¹⁰⁸

Ve svém dopise dále vypráví oblíbenou historku u místního dvora – milostný příběh Anny Constantie von Brockdorff¹⁰⁹ a polského krále a také saského kurfiřta Augusta II. Silného. Mezi vznešenou saskou společností se

¹⁰⁴ Do tohoto období spadá také například stavba proslulého komplexu budov Zwinger, nebo kostelu Frauenkirche – pravděpodobně jedny z nejvýznamnějších barokních staveb v dnešním Německu.

¹⁰⁵ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 257 an.

¹⁰⁶ W. Moy Thomas dodává, že James Dalloway ve své edici uvádí toto jméno, ale v samotném rukopise není. Editor uvádí, že Sir Robert Sutton měl být v tu dobu v Konstantinopoli, kde byl vystřídán Edwardem Wortleym Montagu.

¹⁰⁷ „*minaudières*“ = výraz, používaný v 18. a 19. století pro ženu, která se vyznačuje koketním a strojeným chováním (překlad Gottwalda – „*upýpavky*“ – WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a GOTTWALD, Adolf, ed.: *c. d.*, s. 49.)

¹⁰⁸ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 255 an.

¹⁰⁹ V české literatuře je uváděna jako hraběnka Coselová; milostný poměr se stal předlohou historického románu Hraběnka Coselová, jehož autorem je Josef Ignacy Kraszewski.

vypráví příběh o jeho prvním vyznání lásky své milence. V jedné ruce s sebou přinesl měšec se stotisíci korun a v druhé měl podkovu, kterou se mu podařilo před očima hraběnky rozlomit holýma rukama (proto získal přídvisko „Silný“). Hraběnka kvůli králi opustila svého muže a August II. Silný nechal připravit jakousi manželskou smlouvu. Přestože měla tato smlouva nabýt platnosti až po smrti královny skutečné manželky, hraběnka to všem s nadšením pověděla a začala se sama chovat jako královna. Královi se její chování později přestalo líbit a žádal ji, aby mu smlouvu vrátila. Hraběnka odmítla a nakonec krále rozhořčila natolik, že se rozhodl ji zavřít do zámku.¹¹⁰ Lady Mary Montagu se k odvážným činům této ženy obdivně vyjadřuje a poznamenává, že žádná žena prý na tomto dvoře neměla větší moc.¹¹¹

¹¹⁰ srov. HOFFMANN, Gabriele: *Constantia von Cosel und August der Starke – Die Geschichte einer Mätresse*. Bergisch Gladbach 1984.

¹¹¹ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 256 an.

3.7 Lipsko

V dopisu datovaném 21. listopadu 1716 se lady Mary nejvíce zabývá popisem Drážďan (viz předchozí kapitola). V jeho závěru se také zmiňuje o dalším saském městě – Lipsku. Uvádí, že v tomto městě, proslulém vyspělým obchodem, hodlá nakoupit nové livreje panošům a pro sebe zlaté šperky. Oproti Vídni je zde prý všechno zboží o polovinu levnější, zejména kvůli nepodnikavosti a méně rozvinutému průmyslu v Rakousku. Bylo jí řečeno, že vídeňské dámy si kvůli tomu nechávají i střevíce posílat ze Saska. *„Zdejší trh se řadí k nejvýznamnějším v celém Německu a láka různé velmože i obchodníky.“*¹¹²

¹¹² WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 257 an.

3.8 Braunschweig

Dne 23. listopadu 1716 je datovaný dopis z města Braunschweig, adresovaný opět hraběnce z Mar. Lady Mary v něm stručně píše o historii a významu tohoto města. Uvádí, že Braunschweig je sídlem wolfenbüttelského vévody, jehož rod proslul tím, že jeho mladší větev je na anglickém trůně a také z něj vzešly dvě německé císařovny.

Své přítelkyni v dopisu také sděluje, že zde ochutnala zdejší proslulé pivo zvané *mum*, jenž je podle ní oprávněně považováno za nejlepší na světě.¹¹³

¹¹³ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 257 an.

3.9 Hanover

Na konci listopadu roku 1716 dorazila lady Mary se svým chotěm a družinou do města Hanover, kam byl povolán králem Jiřím I. O dva dny později v dopise hraběnce z Bristolu sděluje, že její list obdržela velmi pozdě, z důvodu nespolehlivé poštovní služby ve většině německých zemí.

Další pasáž v dopisu je věnována dojmu ze setkání s princem Frederikem Ludvíkem Hannoverským¹¹⁴, jehož děd Jiří I. byl v té době anglickým králem. Mladý princ, který strávil své dětství v Hanoveru, na lady Mary zapůsobil velmi pozitivně: „*Nadmiru mě těší, že Vám mohu nestranně a bez lichotek sdělit, že náš mladý princ má všechny správné vlastnosti, které ve svém věku může mít – čiperný a zároveň rozumný charakter, a k tomu tak podmanivý a příjemný, že by ani své vznešené postavení nepotřebuje k tomu, aby byl okouzující.*“¹¹⁵

Hanover ji však kromě dvora samotného tolik nezaujal: „*Toto město není ani velké ani krásné. Ale místní palác má mnohem větší dvůr než dvůr sv. Jakuba.*“¹¹⁶ Jeho Veličenstvo pravidelně večerí na veřejnosti. Dvůr je velmi početný a jeho vlídnost a dobrota z něj dělá jedno z nejpříjemnějších míst na světě.“¹¹⁷ V dopisech lze rozpoznat, že král Jiří měl k manželům Wortleyovým velice kladný vztah. Přidělil jim byt v jedné části paláce, jinak by prý byli velmi bídně ubytováni: „*Je zde tolik Angličanů, že je velké štěstí sehnat jeden bídný pokoj v mizerném hostinci. Dnes jsem večerela s portugalským vyslancem, který se považuje za šťastlivce, že obývá dvě ubohé světnice v hospodě.*“¹¹⁸ A naopak je velmi pravděpodobné, že i Wortleyovi měli krále ve velké oblibě. Britský ministr John Clavering, jenž v té době také působil v Hanoveru, napsal v prosinci 1716 lady Cowperové o Wortleyových: „*Tolik se nemohli dočkat Jeho Veličenstva, že sem jeli z Vídně celou noc a den. Její Jasnost, lady Montagu, je velice veselá, půvabná a ráda debatuje. Od jejího příjezdu si král nevšímá nikoho jiného,*

¹¹⁴ WALTERS, John: *The Royal Griffin: Frederick, Prince of Wales, 1707-1751*. Londýn 1972.

¹¹⁵ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 258 an.

¹¹⁶ The Court of St James's

¹¹⁷ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 259 an.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 259.

z čehož hanoverské dámy nejsou příliš nadšeny. A já osobně mám velkou radost z toho, že Jeho Veličenstvo preferuje nás před lidem německým. ¹¹⁹

Poté, co lady Mary viděla několik německých měst, přemítá ve svém dopisu nad rozdíly mezi cestováním v Anglii a ve střední Evropě. *„Projela jsem téměř celé Německo a pozoruji poměrně velké rozdíly mezi cestováním v Anglii a zde. Nikde tu nevidíte šlechtická sídla, která jsou u nás naprosto běžná, ani jiné venkovské usedlosti. [...] Všechno se dělí na mocná knížectví, kde se veškeré bohatství a krása soustřeďuje u dvora, anebo města obchodní, jako je například Norimberk nebo Frankfurt, kde vše žije pro potřeby obchodu.* ¹²⁰

V dalším dopise datovaném 1. prosince 1716, jenž je adresovaný lady Richové, opět sděluje své dojmy z Hanoveru. Uvádí, že se ocitla v „*regionu krásy*“: *„Všechny ženy zde skutečně mají růžové tváře, sněhobílá čela i ňadra, černá obočí, šarlatové rty a k tomu obvykle černé vlasy. Tento půvab si udržují až do hodiny smrti a krásně se vyjímá ve světle svíček. Přála bych si však, aby byla jejich krása poněkud rozmanitější.* ¹²¹

Dále se zmiňuje o tom, že zde napadla už spousta sněhu a místní lidé začali jezdit na saních, což je prý oblíbená zábava v celém Německu. Poté, co popisuje podobu saní, poznamenává také, že pokud jede mnoho saní za sebou, je to pak krásná podívaná. Ve Vídni, kde se podle lady Mary snaží na všem vydělat, mohou stát saně až pět nebo šest set anglických liber. ¹²²

V tomto dopisu se také zmiňuje o císařovně Alžbětě Kristýně Brunšvicko-Wolfenbüttelské¹²³, ženě Karla VI. a matce Marie Terezie. Lady Mary císařovnu Alžbětu Kristýnu nazvala „*nejkrásnější královnou na zemi*“. Den před odjezdem z Vídně s ní prý důvěrně rozmlouvala o úmrtí arcivévody Jana Leopolda, jenž se nedožil ani jednoho roku. Lady Mary přiznává, že jí během tohoto rozhovoru bylo do pláče. Úmrtí jediného a vytouženého potomka císařského páru ji velmi dojalo

¹¹⁹ MELVILLE, Lewis: *c. d.*

¹²⁰ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 259 an.

¹²¹ Tamtéž, s. 260.

¹²² Tamtéž, s. 260.

¹²³ VÁCHA, Štěpán a kol.: *Karel VI. a Alžběta Kristýna. Česká korunovace 1723.* Praha 2009.

zejména proto, že by pravděpodobně bylo možné jeho smrti zabránit, kdyby dítě nebylo odstaveno od prsu počátkem zimy.¹²⁴

V jednom z dalších dopisů lady Mary s obdivem popisuje místní vyspělou metodu pěstování tropického ovoce a to i v chladných zimních měsících. Dozvěděla se zde, že skleníky zdokonalili do takové míry, že každé rostlině dopřejí tolik tepla, kolik se jí dostává v zemi, kde původně rostla. Na závěr dodává: „*Divím se, že u nás v Anglii dosud nemáme tak užitečný vynález.*“¹²⁵

Zároveň obdivuje funkci i estetiku místních kamen: „*Raději se u nás šest měsíců třeseme zimou, než abychom používali kamna, která jsou jistě nejpohodlnějším vynálezem v životě.*“ Dále uvádí, že taková kamna mohou být i stylovým doplňkem a okrasou v místnosti. „*Jestli se někdy vrátím, budou kamna, navzdory módě, i v mé světnici,*“¹²⁶ dodává lady Mary.

¹²⁴ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 260 an.

¹²⁵ Tamtéž, s. 262.

¹²⁶ Tamtéž, s. 262.

3.10 Blankenburg

Dne 17. prosince 1716 je datovaný dopis z města Blankenburg adresovaný opět hraběnce z Mar. Lady Mary v něm své přítelkyni sděluje, že do tohoto města dorazila o dva dny dříve pozdě v noci. Z Hanoveru sem prý jela těmi „*nejhoršími cestami za nejhoršího počasí, jaké kdy ubohý cestovatel zažil*“.¹²⁷ Nejkratší možná cesta šlechtičnu pravděpodobně vedla strmými cestami přes pohoří Harz, na jehož severu se Blankenburg nachází.

Dále uvádí, že tuto cestu podnikla, aby vyhověla prosbě císařovny. Měla za úkol od ní vyřídít vzkaz její matce Kristýně Louise Öttingenské, brunšvicko-wolfenbüttelské vévodkyni. Lady Mary popisuje šlechtičnu jako doposud atraktivní dámu s vytříbeným chováním.¹²⁸

Po návštěvě Blankenburgu se manželský pár Wortleyových opět na konci prosince 1716 vrátil na krátký čas do Vídně. Na konci ledna se však vydali na další cestu přes Petrovaradín dál do Osmanské říše. Přestože je většina přátel varovala před velkým nebezpečím, které taková cesta v tuhé zimě znamená, lady Mary v této chvíli neztratila odvalu ani humorný nadhled: „*Vyhrožují mi, že zmrznu, budu zasypána sněhem a zajmou mě Tataři, kteří zrovna pustoší část Uher, kudy budu projíždět. Budeme však mít řádný doprovod, takže se možná pobavím novým zážitkem, až se octnu uprostřed bitvy.*“¹²⁹

¹²⁷ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 261 an.

¹²⁸ Tamtéž, s. 261.

¹²⁹ Tamtéž, s. 270.

ZÁVĚR

Předem stanoveným cílem této bakalářské práce bylo plně využít potenciál korespondence lady Mary Wortley Montagu z měst Svaté říše římské národa německého jako historického pramene osobní povahy a vytvořit tak komplexní obraz jejích dojmů z pobytu v habsburské říši. Informace z tohoto ego-dokumentu jsou prezentovány citacemi, jež jsem přeložila do češtiny z originálního anglického textu v edici. Informace, které šlechtična ve svých dopisech zmiňuje jsou interpretovány a obvykle i zasazeny do historického pozadí událostí počátku 18. století.

První kapitola (Stručný životopis lady Mary Wortley Montagu) shrnuje ty nejpodstatnější informace, vycházející z početné biografické literatury, jež čtenáři umožňují zorientovat se v životě anglické šlechtičny. Další kapitola (Ženy a cestování v raném novověku) zachycuje vznik a vývoj fenoménu cestování žen, který se přispěl k postupně se prosazující ženské emancipaci v tehdejším světě mužů.

Lady Mary Montagu ve svých dopisech z jednotlivých měst habsburské monarchie obvykle popisuje tematicky podobné věci. Téměř vždy začíná obecným popisem města, tamější architektury, obvykle pokračuje konkrétním vyobrazením památky nebo stavby, která ji zaujala. Ve většině měst byla navštívit sakrální stavby – kostely, chrámy nebo kláštery, z nichž si ve většině případů zvolí jeden, jenž ji nejvíce imponoval, a ten poté patřičně prezentuje ve svém listu.

Jako vyznavačka anglikánské víry se mnohdy kriticky vyjadřuje ke zvykům místních katolíků a římsko-katolických kněží – zejména k uctívání ostatků, sošek či obrazů. Toto velmi typické chování pro katolíky ve svých dopisech odsuzuje a bez skrupulí se otevřeně vysmívá těm, kteří těmto objektům přisuzují nadpřirozenou moc. Pasáže, v nichž se vyjadřuje k římsko-katolickému vyznání, tvoří velice přínosný a zajímavý úkaz toho, jak vyznavač anglikánské víry vnímal na počátku 18. století středoevropského katolíka a jeho náboženské zvyky.

V listech lady Mary může čtenář rozpoznat její snahu zaujmout a pobavit daného adresáta. Jinými slovy, šlechtična v dopise volí obvykle téma, které

korespondenta nejpravděpodobněji zaujme. Přítelkyním ženského pohlaví nejčastěji vypráví o zdejších zvycích, módě, společenských vztazích nebo aférkách. Móda středoevropských metropolí ji vůbec neoslovila a spíše pobavila. Lady Mary si velmi pozorně všímá rozdílů v místních sociálních vztazích a chování zdejší vyšší společnosti. Přestože zde lidé chápou spoustu věcí odlišně a jsou zde i jiné mravy, neodsuzuje je. Naopak v jednom ze svých dopisů dokazuje svůj liberální způsob myšlení – „*dobré vychování se liší kraj od kraje, stejně tak jako morálka a náboženství*“.¹³⁰

Tato práce se zaměřuje pouze na dopisy ze středoevropského prostoru, nikoliv na listy z Osmanské říše. Zpracování korespondence lady Mary Montagu z muslimského světa by se do rozsahu bakalářské diplomové práce nevešlo, navíc, jak už bylo zmíněno v úvodu, o jejím působení v Konstantinopoli bylo napsáno mnohem více titulů než o jejích cestách v Evropě.

Tato bakalářská práce z valné většiny vyčerpala informace z dopisů lady Mary Montagu ze Svaté říše římské národa německého. Tato část historického pramene osobní povahy však stále nabízí prostor pro komparaci s dalšími ego-dokumenty – cestopisy, deníky či dopisy jiných cestovatelů či cestovatelek.

¹³⁰ viz str. 23

Resumé

This bachelor thesis analyzes the correspondence of Lady Mary Wortley Montagu (1689-1762) who accompanied her husband Edward Wortley Montagu, British Ambassador, to the Ottoman Empire between 1716-1718. The thesis is focused on the Lady Mary's correspondence from the cities of the Holy Roman Empire of the German Nation – Cologne, Nuremberg, Regensburg, Wien, Prague, Dresden, Leipzig, Braunschweig, Hanover and Blankenburg.

The first chapter contains Lady Mary's biographical information. The second chapter "Women and the Grand Tour in Modern Times" shows the origins of women's travelling and its progress through time. The next parts are devoted to Lady Mary's reflection of the cities – she visited several courts in the Empire (in Wien, Dresden and Hanover), met with local nobility, including the Emperor Charles VI. and his wife Elisabeth Christine. As an English Lady, she describes their architecture, differences in manners and fashion or social relationships of local nobility. Although there are many distinctions, she is very tolerant to foreign culture: *"The gallantry and good-breeding are as different, in different climates, as morality and religion. Who have the rightest notions of both, we shall never know till the day of judgment."*¹³¹

Although she was very loyal to the habits of local people, she criticizes the Roman Catholic traditions. As the follower of the Church of England, she denounces the cult of saints which is very expanded here.

¹³¹ WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald a THOMAS, William Moy (ed.): *c.d.*, s. 246 an.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

BLUNT, Lady Anne: *Bedouin Tribes of the Euphrates*. New York 1879.

CARTER, Elizabeth a TALBOT, Catherine a MONTAGU, Pennington (ed.): *A series of letters between Mrs. Elizabeth Carter and Miss Catherine Talbot, from the year 1741 to 1770 : to which are added, Letters from Mrs. Elizabeth Carter to Mrs. Vesey, between the years 1763 and 1787; published from the original manuscripts in the possession of the Rev. Montagu Pennington*. London 1809.

FANSHAWE, Lady Anne a FANSHAWE, H. C. (ed.): *The Memoirs of Ann, Lady Fanshawe, 1600-72*. London 1907.

SOMERSET, Frances Thynne Seymour a POMFRET, Henrietta Louisa Jeffreys Fermor: *Correspondence between Frances, countess of Hartford, (afterwards duchess of Somerset,) and Henrietta Louisa, countess of Pomfret, between the years 1738 and 1741*. London 1805.

WOLLNOSTECRAFT, Mary: *A Short Residence in Sweden, Norway, and Denmark*. London 1796.

WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a DALLAWAY, James (ed.): *The Works of the Right Honourable Lady Mary Wortley Montagu, including her Correspondence, Poems and Essays, published, by permission, from her genuine paper*. London 1803.

WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a WHARNCLIFFE, James Archibald (ed.): *Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu. Vol I. In: <http://books.google.cz/books?id=cBslAAAAMAAJ&pg=PR2&lpg=PR2&dq=Mrs.+Hewitt+correspondence+Lady+Mary+Montagu&source=bl&ots=4t1Jx1XxRO&sig=vMCfH59PqKeSZutG-HUCwnFM17g&hl=cs&sa=X&ei=02BsVP2PBILCOBqFgeAB&ved=0CBYQ6AEwAA#v=onepage&q=Mrs.%20Hewitt%20correspondence%20Lady%20Mary%20Montagu&f=false>* [cit. 8. 11. 2014]

WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a GOTTWALD, Adolf (ed.): *Dojmy evropské a turecké*. Praha 1911.

Literatura

- BARRY, Iris: *Portrait of Lady Mary Wortley Montagu*. Indianapolis 1928.
- BLUNT, Lady Anne: *Bedouin Tribes of the Euphrates*. New York 1879.
- CERMAN, Ivo: *Cesty za osvícením. Úloha cestování v osvícenské antropologii*. In: KUBEŠ, Jiří (ed.): *Šlechtic na cestách v 16.-18. století*. Pardubice 2007.
- DAVIS, Natalie Zemon: *Ženy na okraji – tři životy 17. století*. Praha 2013.
- FERNEA, Elizabeth Warnock: *An Early Ethnographer of Middle Eastern Women: Lady Mary Wortley Montagu (1689-1762)*. *Journal of Near Eastern Studies*, 1981, č. 40, s. 329-338.
- FOSTER, Shirley: *Across New Worlds: Nineteenth-Century Women Travellers and Their Writings*. New York 1990.
- FREDERIKSEN, Elke: „Der Blick in die Ferne: Zur Reiseliteratur von Frauen“. In: *Frauen Literatur Geschichte: Schreibende Frauen vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Stuttgart 1985, s. 104-122.
- HALSBAND, Robert: *The Life of Lady Mary Wortley Montagu*. Oxford 1956.
- HOFFMANN, Gabriele: *Constantia von Cosel und August der Starke – Die Geschichte einer Mätresse*. Bergisch Gladbach 1984.
- KIETZMAN, Mary: *Montagu's Turkish Embassy Letters and Cultural Dislocation*. *Studies in English Literature 1500-1900*, č. 38, s. 537-551.
- KORTE, Barbara: *English Travel Writing from Pilgrimages to Postcolonial Explorations*. New York 2000.
- LENDEROVÁ, Milena: *Cestovatel*. In: BŮŽEK, Václav (ed.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 240.
- LENDEROVÁ, Milena: *Úvodem*. In: LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (ed.): *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004.

LENDEROVÁ, Milena: *Chvála deníků a dopisů*. In: LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (ed.): *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004.

MELMAN, Billie: *Women's Orients: English Women and the Middle East, 1718-1918*. University of Michigan Press 1992.

MELVILLE, Lewis: *Lady Mary Wortley Montagu, Her Life and Letters (1689-1762)*. In: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/10590/pg10590.html> [cit. 28. 1. 2015]

PASTON, George: *Lady Mary Wortley Montagu and her Times*. London 1907.

PUNČOCHÁŘ, Roman: *Turecké obléhání Vídně a každodenní život v metropoli habsburského soustátí roku 1683 očima Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského*. České Budějovice 2013 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

SECOR, Anna: *Orientalism, gender and class in Lady Mary Wortley Montagu's Turkish Embassy Letters*. *Cultural Geographies*, 1999, č. 6, s. 375-398.

SWIDEROVÁ, Kristýna: *Angličanka v srdci Evropy*. *Tajemství české minulosti*, 2012, č. 13, s. 22-26.

TÁBORSKÝ, František: *Hrdinné touhy*. Praha 1906.

TURNER, Katherine: *British travel writers in Europe 1750-1800: Authorship, Gender and National Identity*. Aldershot 2001.

VÁCHA, Štěpán a kol.: *Karel VI. a Alžběta Kristýna. Česká korunovace 1723*. Praha 2009.

VLNAS, Vít: *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*. Praha-Litomyšl 2001.

VLNAS, Vít: *Ztracené ráje orientu*. *Dějiny a současnost*, 2005, č. 10. In: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2005/10/ztracene-raje-orientu-/> [cit. 14. 7. 2015].

WALTERS, John: *The Royal Griffin: Frederick, Prince of Wales, 1707-1751*. Londýn 1972.

WOLLNOSTECRAFT, Mary: *A Vindication of the Rights of Woman*. Boston 1792.

WORTLEY MONTAGU, Lady Mary a GOTTWALD, Adolf (ed.): *Dojmy evropské a turecké*. Praha 1911.